



NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Margaréta Cervanová

PŘÍPAD

LUDMILY CERVANOVÉ

Dlouhá cesta spravedlnosti

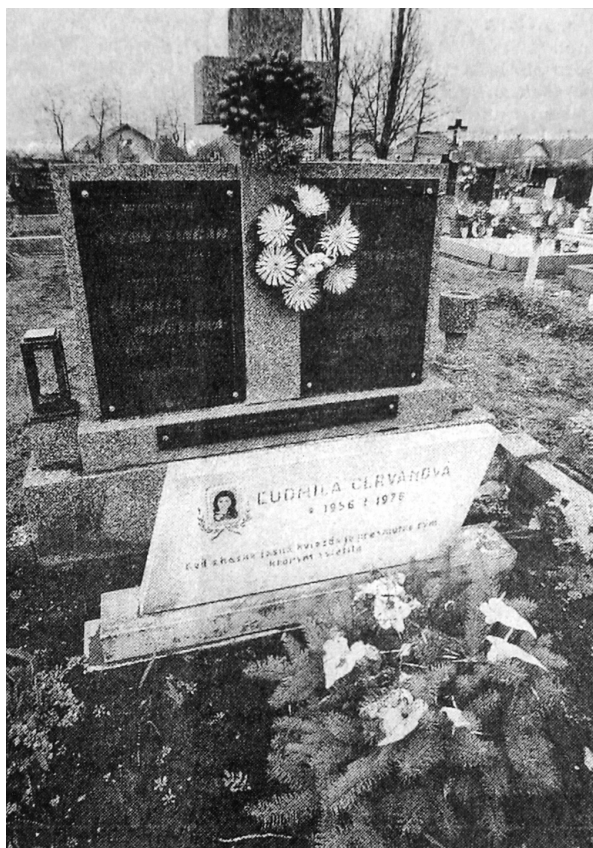


„Strašidelná mašinéria, ako ju poznáme iba z hororov, sa pohne. Aby si naskazili životy, sa váhajú obeť z nich budú vrahovia. Na štyrikrát preložené papieriky vydajú ortiel – vraždíť bude Kocúr a Andrásik! Ostatní však musia byť pri číne! Spoluvinnou si treba zabezpečiť milčanie. A ona – počúva strašne rozhodnutie, bezmocná a zúfalá. Ale možno zastaví tento stroj smrti? Zviažu jej za chrbiom ruky, zaviažu oboje satkou ústa, zabalia ju do deky na Nitre. Za Sencom odbočia doprava. (Ešte vždy je čas.) Zaparkujú autá pri jazierku. (Ešte vždy je čas.) Vynesú Ludku von. (Ešte vždy je čas.) Potom ju chytia Kocúr, Andrásik a Brázda, zanesú do vody a utopia. Ostatní – okrem Lachmana a Zimkovej – dozerajú...“
(Smena na nedeľu, 13. 5. 1983)

Případ Ludmily Cervanové



NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA



Margaréta Cervanová

**Případ
Ludmily
Cervanové**

NAKLADATELSTVÍ EPOCHA

Copyright © Margaréta Cervanová, 2010
Photos © Margaréta Cervanová, 2010
Cover and Layout © Josef Kroupa, 2010
Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2010

ISBN 978-80-7425-045-3

Na úvod

Nejsem ani novinářka, ani spisovatelka. Jsem jen matka, která milovala a stále miluje svou ztracenou dceru Ludku, která neustále slyší její zoufalé volání o pomoc, která ve své mysli stále znovu prožívá její muka od únosu až po její poslední vydechnutí, muka, která jí v noci z 9. na 10. července 1976 připravilo sedmero násilníků a vrahů.

Jsem matka, která každý den začíná tím, že před obrazem své umučené dcery zapálí malou lampičku, nejednou se zahledí do plamene a náhle vyskočí, aby spěchala na pomoc svému děvčátku a zachránila je, ale když si uvědomí nezměnitelnou realitu, bezmocně usedá na židli.

Jsem matka, která každý pátek prožívá poslední hodiny svého dítěte a zároveň hodiny jeho nevýslovného utrpení, stále putuje s ním po jeho strastiplné cestě plné bolesti až k někdejšímu jezírku v Králové u Sence, nad nímž nejednou stála a hleděla na místo, kde šestice chladnokrevných rukou surově potápěla hlavu jejího dítěte pod vodu tak dlouho, až z něj vyprchal život.

Vrazi byli sice spravedlivě odsouzeni, ale přišel 17. listopad 1989 a oni i jejich rodiny se chopili nečekané příležitosti. Uvědomili si, že nastává čas chaosu a zmatku, čas, kdy je možno převrátit všechno naruby a zpochybnit, a rozhodli se tento čas náležitě využít.

Rodinní příslušníci pachatelů oblehli novináře a ti ochotně zveřejňovali jimi vykonstruované verze o vraždě Ludmily Cermanové, která se stala mediálním fenoménem, a její jméno se opět skloňovalo ve všech pádech a figurovalo v nejabsurdnějších výmyslech.

Již na začátku února 1990 za mnou přišly bez ohlášení dvě mladé ženy – E. Linczényiová a R. Fodorová z redakce *Zmeny* v Nitře, aby mi sdělily, že za Ludku trpí nevinní, a doporučily mi, abych si hledala jiného vraha.

Přibližně v téže době se na rodiny pachatelů obrací předseda Nejvyššího soudu ČSFR JUDr. Otakar Motejl, který v roce 1982 obhájoval jednoho z nich, což přiznal v rozhovoru s novinářem Jozefem Majchrákem, publikovaném 11. prosince 2006 v týdeníku *Týždeň*.

V článku doslova uvedl: „Když však byl vynesena rozsudek Krajského soudu v Bratislavě, rodiny odsouzených se na mne znovu obrátily s jakousi výčitkou, že jsem se ve věci neangažoval. S vědomím jisté ‚morální‘ odpovědnosti jsem se tedy spojil s dr. Böhmem a některými advokáty obviněných. A potom, když jsem i já dospěl k závěru, že rozsudek nemusí odpovídat pravidlům hry, jsem ve spolupráci s nimi vytvořil jakýsi nekonvenční model společného podání obhájců, kteří v procesu působili. A právě jménem obhájců, nikoli jménem obviněných, byl s jejich souhlasem, jsme vypracovali stížnost pro porušení zákona, kterou jsme předložili generálnímu prokurátorovi. Nevystupovali jsme jako obhájci konkrétních obviněných, ale jako občané znalí práva a obeznámení s obsahem spisu.“

Pozorně jsem sledovala tehdejší dění v celé republice a strnula jsem nad televizním přenosem, kdy tehdejší čerstvě zvolený československý prezident Václav Havel štědře rozdával amnestii vězňům bez rozdílu, včetně skutečných brutálních a nenapravitelných zločinců.

Napsala jsem prezidentovi dopis a protestovala proti takto pojaté amnestii a prosila jsem ho, aby vzal ohled na zavražděné děti i utrpení pozůstalých, anebo aby alespoň zvážil výjimečný případ Ludmily Cervanové. Apelovala jsem na něho a argumentovala tím, že vražda přece zůstává vraždou v každé době a za každého režimu.

Z kanceláře prezidenta ČSFR mi přišla odpověď datovaná ze dne 11. 4. 1990:

„S pochopením jsme přečetli Váš dopis z 31. 1. 1990. K jeho obsahu uvádíme, že amnestie je hromadným aktem prominutí části trestu a nelze z ní dělat výjimky. K Vašemu dopisu proto nečiníme žádné další opatření. Litujeme, že Vám nemůžeme podat příznivější zprávu, a prosíme, abyste toto naše vysvětlení přijala s porozuměním. JUDr. Burgrová, vedoucí oddělení.“

Brány věznic se tenkrát otevřely, dva z odsouzených v té době již svůj trest z roku 1982 odpykali, pět dalších amnestie nepomohla. Avšak Nejvyšší soud ČSFR ve veřejném zasedání konaném ve dnech 16.–19. října 1990 v senátu, který se skládal z předsedy JUDr. Vladimíra Veselého a soudců JUDr. Igora Burgera, JUDr. Ladislava Červenky, CSc., JUDr. Karla Hasche a JUDr. Edamara Krhuta a který jednal o stížnosti obhájců pro porušení zákona podané generálním prokurátorem ČSFR v trestní věci proti obviněným Romanu Brázdovi, Ing. Miloši Kocúrovi, Ing. Milanu Andrášikovi, Ing. Františku Čermanovi, Stanislavu Dubravickému, Ing. Pavlu Beďačovi a Juraji Lachmanovi, vedené u Krajského soudu v Bratislavě, rozhodl rozsudkem jménem republiky, že usnesení Nejvyššího soudu Slovenské republiky ze dne 25. dubna 1983 a dále rozsudek Krajského soudu v Bratislavě ze dne 22. září 1982 se v odsuzující části zrušují a krajskému soudu v Bratislavě přikázal, aby věc v potřebném rozsahu znovu projednal a rozhodl.

Uvedený rozsudek kromě jiného uvádí, že „vytýkané nedostatky se netýkají zprošťující části rozsudku, v tomto směru soudy postupovaly v souladu s hledisky zákona a proto zprošťující výroky zůstaly nedotčeny“.

A tak se stalo, že pravomocně odsouzení vrazi opustili svoje vězeňské cely nikoli jako odsouzení vězni, ale pouze jako obvinění z vraždy Ludmily Cermanové.

A v té chvíli se řada novinářů opět chopila příležitosti a vypustila lavinu článků všemožnými způsoby přesvědčujících čtenáře, že za vraždu Ludmily Cermanové trpí sedmero nevinně odsouzených.

Vehementně se v tomto směru angažovali na stránkách týdeníku *Týždeň* F. Šebej, A. Bán, T. Gális, M. Hanuš, Š. Hríb, J. Mojžiš, E. Lesná, E. Čobejová a další.

Z nich vynikla především E. Lesná, o níž jsem jinak přesvědčena, že skutečnou pravdu o případu mé dcery zná dopodrobna, jež ve svém fantasmagorickém „románu“ s mrtvým tělem dítěte jiné matky zachází jako s uhynulým zvířetem, které přehazuje z jednoho auta do druhého. A dovršila to tím, že nakonec i tvář oběti ještě virtuálně zohavuje řeznými ranami...!

E. Lesná ale rozvíjela své fantasmagorie dál a v čísle týdeníku *Týždeň* z 11. prosince 2006 a posléze v dalším čísle v roce 2007 tvrdila, že otec Ludmily Cervanové byl v zahraničí jako špion, že byl vojenským atašé v Libyi a v Sýrii, že byl tajným vývozcem zbraní a doma pracoval jako instruktor zahraničních teroristických skupin, proto měl mnoho nepřátel a jeden z nich z pomsty zavraždil jeho dceru. E. Lesná ve svých článcích tvrdila, že má svědectví o tom, že naší rodině někdo před vraždou vyhrožoval, přestože jsem jí já sama potvrdila, že nic takového se nestalo, a že k tomu nebyl ani důvod.

Do boje na obhajobu pachatelů vytáhl i františkánský kněz – Ján Balasz ze Spišské Nové Vsi, t. č. v Bratislavě. V čísle 49 periodika *Domino forum* z roku 2005 se pasoval na všeznalého experta v případě Cervanová, který u všeho byl a všechno ví. Vyvrací všechno, co bylo spolehlivě prokázáno, a svou lež certifikuje křížem a nadpisem „Neznámá žena“. A nečinilo mu problém ruku v ruce s pachateli se postavit před televizní kameru a dělat jim mluvčího a obhájce!

Proti znovu vynesnému rozsudku Krajského soudu v Bratislavě ze dne 20. ledna 2004 se všichni obžalovaní odvolali k Nejvyššímu soudu. Senát Nejvyššího soudu Slovenské republiky dne 4. prosince 2006 potvrdil výrok o vině u všech obžalovaných a třem pachatelům zvýšil tresty odnětí svobody o dva roky, konkrétně Andrášikovi a Kocúrovi na 15 let a Dubravickému na 12 let. Dva z odsouzených se po šestnáctiletém pobytu na svobodě (!) znovu vracejí za zdi

věznice, aby si odpykali i zbytek trestu. A kauza Cervanová je definitivně uzavřena.

To však nezabránilo Františku Šebejovi uveřejnit v týdeníku *Týždeň* další rozsáhlý článek, nazvaný „Ukradené Vánoce“. Rozebírá tam podrobně dojemné téma, jakým štěstím je trávit Vánoce v rodinném kruhu, což dokáže v plné hloubce procítnout snad jen ten, komu je takové štěstí někým odňato. Například soudem, když někoho strčí za mříže a vedle svobody mu tak odejme i možnost prožít vánoce s rodinou. A znovu spouští obehnanou desku, ovšem tentokrát pronásleduje iránského vraha – mstitele, který bojuje proti otci zavražděné Ludmily Cervanové, který jako důstojník byl v sedmdesátých letech přidělenecem v Sýrii (nebo v Íránu), kde se zřejmě zúčastnil i tajných operací.

V sobotu 22. prosince 2007 v 18.00 hodin a v neděli 23. prosince 2007 se ve farním kostele Nových Zámčích v průběhu mši svatých četl biskupský list. Hovořilo se v něm o tom, že jsou přede dveřmi nejkrásnější svátky roku, ale ne každý má to štěstí prožít je v kruhu své rodiny, jak tomu bylo doposud. Nezazněla žádná jména, přesto se pohledy všech přítomných stočily ke mně. Z kostela jsem vyšla mezi posledními, s duší plnou nezměrného žalu. Mému dítěti sedmero brutálních vrahů již před jednatřiceti lety zabránilo vracet se domů vůbec a ne jen na Vánoce! A Štědrý den je pro mne již dlouho neznámým pojmem a takovým zůstane až do mé smrti.

Protože v této pohnuté době se dá jen stěží odhadnout, co budoucnost přinese, na věčnou památku a z lásky k mé Ludce, která ve mně nikdy nevyhasne, rozhodla jsem se těm čtenářům, kteří mají zájem poznat skutečnou a nezkreslenou pravdu o Ludčině životě i o událostech po její smrti, vyprávět své vzpomínky a předložit veškerý fotografický materiál včetně dokumentace o jejím otci, který je již 19 let po smrti, a tak definitivně vyvrátit nesmyslné spekulace a novinářské kachny o „vrahovi z pomsty“.

Rozhodla jsem se tak i proto, abych pokud možno zabránila tomu, aby se stokrát opakovaná lež o vraždě Ludmily Cervanové nestala

Případ Ludmily Cervanové

pravdou, aby její památku nezkalila jedovatou slinou zloby, aby její obraz zůstal nedotčen i v daleké budoucnosti, protože žádná jiná pravda neexistuje. Kdyby tomu bylo jinak, do dnešního dne by se těšila ze života mezi námi.

Margaréta Cervanová

Když byla Ludka malá

Dne 10. listopadu 1956 o sedmé hodině ranní spatřilo v martin­ské nemocnici světlo světa děvčátko, vážilo 3250 gramů a měřilo 51 cm a bylo zapsáno do evidence novorozenců pod číslem 8/XI. Když už to nebyl jejím otcem tolik očekávaný Ludovít, dala jsem mu jméno Ludmila.

Než se Ludka narodila, viděla jsem už několik drobečků svých sousedek v porodnici, které rodily přede mnou. Měli červené a vřás­čité tvářičky a já jsem předpokládala, že stejně tak bude vypadat i moje dítě.

Ludka ale přišla na svět s pleťí úplně běloučkou a celou vyhlazenou a já jsem měla pocit, jako bych se dívala na pohádkovou Sněhurku. Její očka na mne hleděla tak upřeně, že se mi zezdálo, jako by mne vnímala, hodnotila a měřila, zdali pro ni budu dobrou matkou.

Po týdnů jsem si svůj poklad odnesla domů. Tehdy jsme bydleli v Martině na Francisciho ulici 16, v bytě mé tchyně.

Tchyně byla švadlena a šila doma. Péče o pětičlennou domácnost se vším, co k tomu patří, spočívala na mně, takže jsem se musela dost otáčet a času mi příliš nezbývalo.

Můj manžel byl absolventem Leteckého technického učiliště v Lip­tovském Mikuláši a Novém Jičíně. Dne 28. 8. 1955 byl jako elektro­technik odvelen k Vojenskému leteckému útvaru v Hájnicích v okrese Zvolen. Domů se dostal jen o víkendech. V té době bylo i pro vojáky z povolání povinností pokaždé žádat o povolení k opuštění posádky. V uvedeném vojenském útvaru bylo ženatých mladých důstojníků víc, a proto útvar pro ně sestavil pořadník uchazečů o byty, jež měl

pro armádu vyčlenit Městský národní výbor ve Zvolenu v nově stavěné tříposchodové bytovce, která se stavěla v Hodžově ulici ve Zvolenu. Z počtu uchazečů v pořadníku se dalo snadno usoudit, že jeden z bytů připadne i nám. Výstavba byla v plném proudu a ve mně týden po týdnu rostla naděje, že manžel co nevidět přinese domů tolik vytoužený dekret. Udeřila však tuhá zima a práce na stavbě se zastavily.

Když Ludka dovršila sedmý měsíc věku, vypravila jsem se po osmiměsíčním odloučení na návštěvu ke svým rodičům do Palárikova v okrese Nové Zámky.

Na prosluněném dvoře mých rodičů Ludka viditelně povyrostla. Slunko jí vybělilo vlásky a opálilo pleť, a ona se statečně a vesele pokoušela o své první samostatné krůčky.

Po dvou měsících jsme se vrátili zpět do Martina. Stavba bytovky se dostala do skluzu, ale jednoho říjnového dne za své víkendové návštěvy přinesl manžel úřední povolení, jímž vojenská správa umožnila ženatým důstojníkům s rodinami dočasně bydlet ve vojenské svobodárně v Hájnicích. Ještě v témže měsíci jsme se odstěhovali z Martina.

Svobodárna nám poskytla celkem slušné ubytování a společnost asi deseti rodin podobného věku jak rodičů, tak i dětí. Dvakrát denně jsem chodila s Ludkou na procházku bez dalšího doprovodu, abych si ji plně užila a těšila jsem se z toho, že všechen svůj čas mohu věnovat jenom jí.

Když Ludka dosáhla stáří třiceti měsíců, perspektiva samostatného bydlení ve vlastním bytě již nabyla konkrétních rysů. Bylo třeba našetřit na zařízení bytu. Naproti hájnické svobodárně, na druhém břehu řeky Hron je vesnička Rybárpole. V Rybárpoli byl velkoobchod s konfekcí a naproti se nacházely dětské jesle. Podala jsem si tehdy žádost o přijetí do pracovního poměru ve velkoobchodu a byla jsem zařazena do obchodního oddělení. Ludku jsem se rozhodla dát do sousedících jeslí. To rozhodnutí mi ulehčilo i poznání, že v jeslích pracovala jako dětská sestra naše hájnická sousedka, a ta se mi zaručila, že na ni osobně dohlédne.

Když jsem Ludku vedla do jeslí poprvé, netušila ještě, co bude následovat, a byla úplně klidná. Odevzdala jsem ji sestřičkám, ale když jsem odcházela, rozběhla se za mnou s žalostným pláčem a sestřičky ji musely zadržet a odvést mezi děti.

Následující rána už Ludka věděla, co bude následovat a kam jdem. Už neplakala, ale hleděla na mne smutnými očima. Pláč tak žalostný, že ho bylo slyšet až v jeslích, spustila až těsně před mostem. Bylo mi zatěžko se uklidnit, ale doufala jsem, že Ludka si zvykne stejně jako ostatní děti. Nejedna kolegyně vracející se z pochůzky nebo služební cesty mi vyprávěla, že spatřila Ludku, jak stojí v jeslích u okna, dívá se na budovu velkoobchodu a pláče. A sousedka mi denně nosila z jeslí zprávy, že veškerá snaha její i jejích kolegyní Ludku uklidnit se mívá účinkem.

Neměla jsem sílu ani srdce své dítě trápit a rozhodla jsem se rozvázat pracovní poměr. A právě v té době přišel od tchyně dopis, v němž mi sdělovala, že hodlá navštívit svou sestru v její rodné slovenské vesnici Šoškút v Maďarsku a že by moc ráda vzala Ludku s sebou. Ačkoli jsem si bez dcerky nedovedla představit ani den, souhlasila jsem.

Čtyři týdny bez Ludky byly pro mne k nepřecházení. Mezitím jsem ukončila pracovní poměr a připravena se věnovat jen a jen rodině jsem očekávala Ludčin návrat. Když dorazila v doprovodu tchyně na nádraží v Martině, zažila jsem překvapení.

Rodiče mého manžela měli malého psíka, který nás všechny radostně vítal o pobíhal kolem nás. V té chvíli Ludka promluvila s čistým maďarským přízvukem: „Žola děre ide.“ A já jsem měla další důvod ke štěstí: spousta dětí v jejím věku sotva zvládá pár základních slov v rodném jazyce a mnohdy ani zdaleka ne tak čistě.

Konečně jsme se vrátili domů do Hájníků a užívali si s Ludkou každý nový den a vychutnávali její pokroky. Už uměla nazpaměť básničky z několika leporel a ráda je recitovala mé matce.

V roce 1959 byla konečně dostavěna zvolenská bytovka a nám byl přidělen dvoupokojový státní byt v Hodžově ulici č. 1894 (později

přejmenované na náměstí Velké říjnové socialistické revoluce). Byla to příjemná změna, naše soukromí se konečně stalo úplným. Jediný, kdo to neocenil, byla Ludka. Když jsem ji večer ukládala do postýlky, srdceryvně plakala a dokola opakovala: „Já chci jít spinkat domůůů...“ Trvalo dlouho, než usnula, a přičinila se o to především únava.

Když Ludce byly už tři roky, začala jsem se znovu poohlížet po nějakém zaměstnání pokud možno s pracovní dobou od 8 do 16 hodin, abych Ludku nemusela ráno kvůli školce budít příliš brzy. Takovou pracovní příležitost jsem našla ve Slovenské knize, konkrétně ve fakultní prodejně na Vysoké škole lesnické a dřevařské ve Zvolenu, kde mne přijali jako účetní. Školka byla vzdálená asi tři sta metrů od mého pracoviště a k mé velké radosti a překvapení ji Ludka tentokrát přijala naprosto bez problémů.

Na novém pracovišti jsem byla obklopena odbornými knihami a učebnicemi. To ve mně postupně probudilo touhu po studiu. Svěřila jsem s ní manželovi. Dohodli jsme se, že i on si podá u útvaru žádost o studium na Vojenské technické akademii v Brně a já se rok, dva poté, co Ludka trochu povyroste, také poohlédnu po nějaké vysoké škole.

Manžel v únoru 1960 nastoupil do půlroční vysokoškolské přípravky v Brně a z ní potom přešel do denního studia na Vojenskou technickou akademii.

Dny plynuly v pokojné atmosféře. Každé ráno jsem Ludku doprovázela do školky. Když jí byly čtyři roky, dohodly jsme se, že ze školky bude za mnou na mé pracoviště už chodit sama, přestože musela přejít velkou křižovatkou i železniční trať. Přicházela pravidelně ve stejném čase těsně před koncem mé pracovní doby. Pokaždé, když vstoupila dovnitř, hlasitě pozdravila a jiskřičky v jejích očích signalizovaly radost nad tím, že opět zvládla cestu.

Cestou z práce jsme se ruku v ruce procházely po městě a nakupovaly, co bylo třeba. Vzpomínám si, že jednou – to bylo ještě

v Hájnících – jsem Ludku vybídla, aby si v obchodě vybrala něco pro sebe. Po krátkém váhání sáhla po sáčku nejlevnějších bonbonů. Navrhla jsem jí, ať si vybere něco lepšího, ale ona na své volbě setrvala.

Doma mne ani Ludku nečekaly žádné mimořádné povinnosti. Škola byla ještě daleko před námi a Ludka sama byla mimořádně pořádkumilovná. Jednou nás navštívila moje matka, kterou měla Ludka moc ráda. Když viděla babičku, jak vchází v papučích, ačkoli jsme všude měli položené koberce a chodili jsme po nich bosí, vylekala se a znepokojeně ohlásila: „Maminko, maminko, nadmaminka jde do obýváku v bačkorách!“ Náramně jsme se tomu nasmály.

Svůj rád a pevný rituál měly i naše večery. Koupání, večeře, příprava oblečení na další den a potom, obě už v pyžamu, jsme se v obýváku usadily do jednoho křesla a společně sledovaly televizní zprávy. Ludka dávala pozor, aby jí neuniklo ani slovíčko, nijak nevyrušovala a ani nežádala žádná vysvětlení. Po zprávách jsem ji odvedla do ložnice, uložila ji do postele a popřála Dobrou noc. Nikdy nereptala, neodmlouvala, byla velmi poslušná.

To bylo nejkrásnější období mého života, které jsme s Ludkou společně prožily.

Čas plynul dál a přiblížila se doba, kdy bylo namístě pomýšlet na Ludčín zápis do školy. Ludka sice měla ještě čas, protože byla narozená v listopadu a ten rok se zapisovaly pouze děti narozené do konce srpna, ale okresní školní inspektor rozhodl, že v případě Ludky udělá výjimku a vezme ji do školy se srpnovými vrstevníky. A tak se také stalo.

Bezstarostné léto uteklo jako voda a nadešel den prvního září 1962. Zahájení školního roku se odehrávalo na školním dvoře. Stála jsem tam zarmouceně, uvědomila jsem si, že Ludčino bezstarostné dětství definitivně skončilo, že jí začala etapa povinností, které se

budou s postupujícími lety jen množit a kterých se – tak jako nikdo z nás – už do konce života nezbaví.

Současně se zahájením školní docházky jsem s Ludkou absolvovala přijímací pohovory do hudební školy, které sestávaly ze zpěvu a rytmiky. Již si nepamatuji, jakou písničku si Ludka tehdy vybrala, ale za to mi z paměti nevymizelo, že ji zazpívala falešně a byla si toho vědoma, postupně rudla, ale ukázněně dozpívala až do úplného konce. Její výkon byl ohodnocen dvojkou. V rytmice jí však neunikl ani jeden takt a získala vynikající hodnocení: jedničku s hvězdičkou. Nicméně Lidovou školu umění jsme raději vzdaly.

Každé ráno jsem Ludce na krk zavěsila klíč a doprovodila ji do školy. Domů se však už vracela sama a mně náhle cestou z práce chyběla její ručka v mé dlani, ta ručka, z níž jsem vycítila každý záchvěv i sebemenší změnu teploty. Proto jsem každé odpoledne pospíchala domů tou nejkratší a nejpřímější cestou, abych byla co nejdříve spolu se svou radostí.

Každý den jsem pak umyla balkon a vyložila ho koberečkem, na kterém jsme spolu odpočívaly. Jakmile Ludka zvládla abecedu a dokázala vnímat slova a celé věty, nechala jsem ji číst maďarské pohádky, podle zásady „co se v mládí naučíš, ve stáří jako když najdeš...“ Byla jsem přesvědčena, že když už měla jakýstakýs základ maďarštiny z pobytu v Šoškútu, že by byla škoda nechat tuto dovednost zplanět a nerozvíjet a to tím spíš, že Ludka byla velmi učenlivá. Sedávala jsem vedle ní, zabývala se nějakou ruční prací, většinou pletením, naslouchala jí, opravovala, vysvětlovala a pozorně ji zasvěcovala do maďarské gramatiky, kterou jsem tehdy celkem obstojně ovládala. Mnohem později – to už bylo Ludce čtrnáct let – jsem měla možnost přesvědčit se o prospěšnosti našich společných lekcí; tehdy jsme se v Budapešti zúčastnili nějakého rodinného setkání, na němž byli přítomni i velmi vážení hosté. Ludka zde se všemi nenuceně konverzovala maďarsky zcela plynně a bez jakýchkoliv problémů.

Přestože jsem už neplánovala rozšíření naší rodiny, neboť jsem se bála, že bych to citově nezvládla – čekala jsem další dítě... Vyhlídky do budoucna nebyly totiž růžové. Manžel měl před sebou ještě čtyři roky studia. Já jsem na to své vysněné studium musela zapomenout. Snažila jsem se vžít do nové situace a sama sebe přesvědčit, že jednou se Ludce sourozenec hodí, že bude jednou ráda, že ho má...

V roce 1963 opět v martinské nemocnici spatřilo světlo světa druhé moje děvčátko, a byla to věrná kopie Ludky. Trnula jsem, jak na ně Ludka zareaguje, až ho uvidí, jak přijme svou sestřičku. Když došlo k setkání, hleděla na ni beze slova, a v jejích očích nesvítila očekávaná hravá světélka... Když jsme se po dvou týdnech do Zvolenu vraceli už ve čtyřech, připadalo mi, že jsme nějaká podivně velká rodina.

Během mé mateřské dovolené vládla u nás pohoda. Bylo příjemné starat se o malou Marcelku, která v noci spala velmi dobře a přes den byla tak tichá a hodná, že jsme skoro ani nevěděli, že ji máme. Ludka často stávala nad její postýlkou a plnými doušky vychutnávala miminkovskou vůni své sestřičky. Když byly Marcelce asi čtyři roky, projevila jednou přání, aby setřička nikdy nevyrostla, aby o tu kouzelnou vůni nepřišla.

Prázdniny skončily, manžel se vrátil do Brna a Ludce začal druhý školní rok. Vzpomínám, že toho roku bylo velmi teplé a příjemné září. Ve škole zavedli výuku na směny. Když Ludka chodila na odpolední vyučování, naobědvaly jsme se spolu a po obědě si vypily černou kávu. Samozřejmě, ta její byla jen slaboučká. A každý náš společný den byl svátkem nikým a ničím nerušeným.

Mateřská dovolená mi skončila a měla jsem nastoupit do práce. Jesle byly však přeplněné a pro Marcelku se nenašlo místo. Muse-la jsem ji tedy ve věku pouhých deseti týdnů svěřit do péče paní ze sousední bytovky. Již po dvou týdnech onemocněla. Tehdy jsem se dozvěděla, že blízko nás bydlí paní Kocková, maminka Ludčina kamaráda Mirka, a momentálně nepracuje. Na mou žádost se velmi

ochotně ujala péče o Marcelku aspoň do doby, než jí opatřím jesle. Moc mi to pomohlo. Nebylo to vůbec lehké, ale nakonec jsem Marcelku do jeslí dostala.

A pak jsme každé ráno společně s Ludkou odevzdávaly Marcelku do jeslí, společně pak pokračovaly k Ludčině škole a posléze já už sama do zaměstnání. Po skončení pracovní doby jsem okamžitě spěchala do jeslí, aby tam mé dítě nebylo déle, než bylo nezbytně nutné. V dětském kolektivu se šířily různé choroby a neminuly ani Marcelku. Když navíc onemocněla v období, kdy v mém podniku vypukly účetní uzávěrky, nezbylo mi, než abych pracovala doma.

V tom čase byly zimy tuhé, mrazy občas klesly až pod $-20\text{ }^{\circ}\text{C}$ a sněhové nadílky bývaly přebohaté. Mnohdy jsme si cestu do jeslí s kočárkem sněhem doslova prorážely. Jednou byla taková zima, že se cestou do školy Ludka z mrazu rozplakala. Utěšovala jsem ji, ať nepláče, že jí navíc v té slotě ještě zamrznou slzičky na tvářích.

Můj život byl víceméně stereotypní: cesty do jeslí, školy, zaměstnání a zpět, maximálně ještě na procházky s dětmi. Doma koupání, příprava jídla, praní, žehlení, uklízení. Ráno jsem časně vstávala, abych stihla v obchodě nakoupit vše potřebné včetně čerstvého pečiva. Když jsme byly s Ludkou ještě samy, snídávaly jsme v oddělené části kuchyně zařízené na jídelní kout. Ráda jsem se dívala, jak si Ludka obřadně a důstojně sedá do křesílka k snídani, u níž měla již připravenou i zabalenou svačinu do školy. Jednou – to už Marcelka udržela kojeneckou láhev v ručkách a sama z ní pila kakao – jsem si všimla Ludky, jak ji při této činnosti pozoruje. Zeptala jsem se jí, zdali by i ona uměla vypít kakao z láhve a ona přikývla. Od té doby jsem každé ráno připravovala dvě láhve s kakaem a měla radost z toho, s jakým požitkem je Ludka i Marcelka vyprazdňují.

Uběhla zima, po ní přišlo jaro a nadcházelo léto. Jednu neděli si Ludka vyšla ven mezi děti, ale brzy se vrátila a lítostivě mi oznámila: „Maminko, odpoledne se prý má v divadle konat nějaké dětské

představení. Paní šatnářka z divadla, co bydlí v našem domě dole v přízemí, sehnala všem dětem z našeho domu vstupenky. Všem dětem, jenom mně ne.“ Nedokázala jsem zprvu pochopit proč, té paní jsme nikdy nic zlého neudělali, ale rychle jsem se vzpamatovala a řekla Ludce: „Víš co, Ludko? Divadlo je naproti našemu domu. A ty jsi už dost velká na to, aby sis vstupenku uměla koupit i sama. Tak jestli chceš, jdi taky do divadla, nikoho k tomu nepotřebuješ.“ Samozřejmě chtěla jít, a tak jsem ji nastrojila a vypravila z domu. Když se pak probudila Marcelka z odpoledního spánku, vydaly jsme se na procházku, kam jinam než k divadlu, Ludce naproti. Cestou jsme potkaly sousedku Nebenfahrovou, která byla v divadle se svou dcerkou Dášou, a už z dálky na mne volala: „Paní Cervanová, můžete být pyšná na vaši Ludku! Herečka paní Jakubisková vedla v divadle soutěž a zeptala se dětí, zdali mají odvalu něco přednést přede všemi. Jako jediná se přihlásila vaše Ludka a mluvila o jaru tak krásně, jako by se na to už dávno připravovala. Byla úžasná!“ To se ví, že mne to potěšilo.

Když Ludka vyšla po představení z divadla, nic jsem na ní nepozorovala. Tvářila se stejně, jako když do divadla šla. Já jsem byla z jejího malého úspěchu velmi vzrušená, ona však v tom neviděla nic zvláštního, nic, co by mělo být tématem rozhovoru. A tak to s ní bylo vždy: velmi málo mluvila o sobě a svých plánech, o to víc na sobě pracovala a přemýšlela.

Její přednes však vysoce hodnotila sama paní Jakubisková a současně ho považovala za úspěšně absolvovaný přijímací pohovor do Lidové školy umění ve Zvolenu do oboru literárnědramatického. Rozhodla se, že bude Ludku dále v tomto směru vychovávat a vzdělávat i soukromě u sebe doma a navíc obdržela Ludka trvalé povolení kdykoli za ní do divadla přijít. K paní Jakubiskové pak pravidelně docházela a absolvovala u ní dva ročníky. Dál už nepokračovala, neboť jsme se přestěhovali do Košic.

Kdykoli jsme s Ludkou byly ve společnosti, seděla vždy tiše vedle mne a nikdy se nezapojovala do rozhovoru dospělých. O to víc mne